

DYWERSYFIKACJA DOCHODÓW W OPINII WŁAŚCICIELI GOSPODARSTW AGROTURYSTYCZNYCH POWIATU HAJNÓWKA

MAREK NIEWĘGŁOWSKI¹, BARBARA PIECHOWSKA¹

*¹Instytut Rolnictwa i Ogrodnictwa, Uniwersytet w Siedlcach,
ul. Prusa 14, 08-110 Siedlce*

Synopsis. Dywersyfikacja dochodów mieszkańców wsi odnosi się do różnicowania źródeł ich dochodów. Oznacza to konieczność przekształcania tradycyjnych form utrzymania się, takich jak rolnictwo czy hodowla, w bardziej zróżnicowane i złożone modele gospodarcze. Agroturystyka będąca połączeniem działalności rolniczej i turystycznej, staje się coraz bardziej popularnym rozwiązaniem na obszarach wiejskich, oferując liczne korzyści zarówno dla rolników, jak i dla społeczności lokalnych. Stanowi też jedną z możliwości dywersyfikacji dochodów gospodarstw rolnych. Celem pracy było przedstawienie zagadnienia dywersyfikacji dochodów w opinii rolników prowadzących działalność agroturystyczną na terenie powiatu Hajnówka. Badania były przeprowadzone metodą ankietową. Poszukiwanie nowych źródeł dochodów przez ankietowanych było podyktowane przede wszystkim małymi dochodami (40,7%) oraz wolną siłą roboczą (40,7%). Dzięki dywersyfikacji źródeł dochodu, gospodarstwa uniezależniały się od zmian rynkowych i warunków klimatycznych, które mocno oddziaływały na uzyskiwane dochody z prowadzonych gospodarstw rolnych. Ankietowani dla których zróżnicowanie dochodów było zasadne, uważali, że powinni rozwijać istniejące formy działalności (79%), a pozostali (21%) wyrażali chęć rozpoczęcia nowych, innych działalności. Agroturystyka przyczynia się do integracji społecznej i podniesienia jakości życia mieszkańców, co jest szczególnie ważne w aspekcie niestabilności dochodów uzyskiwanych z produkcji rolnej, a także w kontekście starzejącej się populacji na obszarach wiejskich.

Słowa kluczowe: dywersyfikacja, agroturystyka, gospodarstwo rolne, powiat hajnowski

WSTĘP

W tradycyjnych społecznościach wiejskich dla wielu rodzin rolnictwo często stanowiło główne źródło utrzymania. Jednak zmieniające się warunki rynkowe, klimatyczne oraz struktury demograficzne sprawiają, że poleganie wyłącznie na rolnictwie staje się ryzykowne. Dywersyfikacja dochodów obejmuje szereg działań mających na celu poszerzenie spektrum źródeł dochodów na obszarze wiejskim. Może to obejmować rozwój małych przedsiębiorstw, turystykę wiejską, produkcję lokalnych dóbr, a także inwestycje w edukację i umiejętności mieszkańców, aby umożliwić im zatrudnienie w różnych sektorach [Drejska 2018].

Dywersyfikacja dochodów mieszkańców wsi jest koncepcją, która odnosi się do różnicowania źródeł dochodów ludności zamieszkującej obszary wiejskie. Oznacza to przekształcenie tradycyjnych, jednorodnych form utrzymania się, takich jak rolnictwo czy hodowla, w bardziej

¹ Adres do korespondencji – *Corresponding address*: marek.nieweglowski@uws.edu.pl

zróżnicowane i złożone modele gospodarcze. Głównym celem dywersyfikacji jest zabezpieczenie gospodarstw domowych przed ryzykiem związanym z jednym sektorem gospodarki oraz zwiększenie stabilności ekonomicznej społeczności wiejskich obszarów [Leśniak-Moczuk 2008].

Interpretując to pojęcie w kontekście rolnictwa, Majewski i Radzikowska [2001] stwierdzają, że „*dywersyfikacja gospodarstw rolnych oznacza zróżnicowanie struktury produkcji rolniczej oraz wykorzystanie zasobów ziemi, kapitału i pracy w gospodarstwach do prowadzenia działalności innej niż rolnicza*”. Głównym celem jest efektywne wykorzystanie zasobów, nie tylko na potrzeby rolnicze, ale także na działalność pozarolniczą, co przyczynia się do aktywizacji ludności wiejskiej, rozwoju przedsiębiorczości oraz zwiększenia dochodów mieszkańców wsi.

Znaczenie dywersyfikacji znalazło odzwierciedlenie w strategii finansowania z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) 2007–2013, gdzie na działanie „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej” przeznaczono ponad 345 mln euro [Tyran 2010].

Wprowadzenie nowych, pozarolniczych funkcji w wiejskiej przestrzeni gospodarczej ma umożliwić zróżnicowanie ekonomiki i odejście od rolnictwa jako jedynej lub dominującej funkcji terenów wiejskich [Adamowicz i Zwolińska-Ligaj 2009].

W obliczu globalnych wyzwań, takich jak zmieniające się warunki klimatyczne, niestabilność rynków rolnych oraz migracja młodych ludzi do miast, konieczność poszukiwania nowych źródeł dochodów staje się coraz częściej ważną potrzebą [Kud 2016]. Dywersyfikacja dochodów często obejmuje rozwój sektora turystyki wiejskiej. Przyroda, tradycyjne rzemiosła i autentyczność życia wiejskiego mogą przyciągać turystów. Mieszkańcy wsi mogą oferować zakwaterowanie, lokalne potrawy, warsztaty rzemieślnicze i inne atrakcje, tworząc nowe źródła dochodów [Sikorska-Wolak 2007].

Agroturystyka będąca połączeniem działalności rolniczej z turystyczną, może doskonale uzupełniać tradycyjne formy działalności gospodarczej na obszarach wiejskich. Jest ona dobrą i sprawdzoną w wielu regionach propozycją mogącą stymulować rozwój gospodarczy na tych obszarach, przyczynia się do aktywizacji gospodarczej wsi, a także zapewnia dodatkowe dochody ludności wiejskiej [Pakulska i in. 2010].

Agroturystyka stanowi jedną z najbardziej obiecujących strategii dywersyfikacji dochodów dla mieszkańców wsi, umożliwiając im wykorzystanie naturalnych zasobów, kulturowego dziedzictwa oraz tradycyjnych umiejętności. Dzięki agroturystyce rolnicy mogą przekształcić swoje gospodarstwa w atrakcyjne destynacje turystyczne, przyciągające gości z miast i zagranicy, co pozwala na uzyskanie dodatkowych dochodów oraz stabilizację ekonomiczną [Gralak 2011].

Dywersyfikacja dochodów niesie ze sobą zarówno wyzwania, jak i korzyści. Wymaga elastyczności, przedsiębiorczości i gotowości do adaptacji. Jednak prawidłowo zrealizowana dywersyfikacja może zwiększyć odporność społeczności wiejskich na zmiany, przyczyniając się do poprawy jakości życia mieszkańców oraz zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Wprowadzenie różnorodnych źródeł dochodów nie tylko wzmacnia odporność społeczności na czynniki zewnętrzne, ale także wpływa pozytywnie na ożywienie lokalnej gospodarki i kultury [Kata i in. 2020].

Celem pracy była analiza zagadnienia dywersyfikacji dochodów rolniczych w opinii właścicieli prowadzących działalność agroturystyczną na terenie powiatu Hajnówka.

MATERIAŁ I METODY

Zjawisko dywersyfikacji dochodów jest dość obszerne, dla potrzeb pracy zostało zawężone do opinii, na temat różnicowania dochodów rolników, którzy prowadzili działalność agroturystyczną. Działalność ta pozwala uzyskiwać dodatkowe dochody rolnikom prowadzącym gospodarstwa rolne. Podmiotem pracy byli rolnicy świadczący usługi agroturystyczne.

Badanie w niniejszej pracy zostało przeprowadzone metodą ankietową, w oparciu o wystandaryzowany kwestionariusz ankiety. Dla ustalenia badanej populacji respondentów zastosowano dobór losowy systematyczny, który pozwalał na wybór gospodarstw do badań z dostępnej listy. Badania ankietowe były przeprowadzane bezpośrednio lub telefonicznie. Terenem badań był obszar powiatu hajnowskiego.

Narzędziem wykorzystanym w pracy była ankieta składająca się z 36 pytań. Całość podzielona była na 4 części: informacje ogólne, dane o gospodarstwie, dywersyfikacja dochodów oraz informacje o działalności agroturystycznej. W ankiecie znajdowało się 24 pytań zamkniętych oraz 12 które były pytaniami otwartymi.

Dobór gospodarstw do badań przeprowadzono, korzystając z bazy danych prowadzonej przez Starostwo Powiatowe w Hajnówce. Na stronie internetowej, Starostwo umieściło informację nt. 147 kwater dla turystów. Niewątpliwą wadą tego zestawienia była jej aktualność, gdyż lista nie była aktualizowana od 2015 roku. Przeprowadzając ankietę starano się dotrzeć do wszystkich osób figurujących na liście Starostwa. Ankiety przeprowadzono bezpośrednio z respondentami, a w przypadku ich nieobecności telefonicznie. Na 147 kwater nie udało się w ogóle skontaktować z 36 właścicielami. Z pozostałej puli 111 kwater, 48 nie posiadała ziemi użytkowanej rolniczo, więc nie spełniała warunku gospodarstwa agroturystycznego, przez co nie należała do kręgu zainteresowania prowadzonego badania. Tylko 63 kwatery z listy Starostwa Powiatowego można było uznać za gospodarstwa agroturystyczne. W tej grupie 29 gospodarstw prowadziło działalność okazjonalnie lub sezonowo tylko w okresie letnim i nie chciało wziąć udziału w badaniu. Kolejne 12 gospodarstw zawiesiło swoją działalność z braku opłacalności, w związku z sytuacją na granicy z Białorusią i wojną na Ukrainie lub zakończyło ją na skutek śmierci właściciela. Finałnie na pytania kwestionariusza ankiety odpowiedziało 22 rolników. Badania ankietowe były prowadzone w miesiącach wrzesień-listopad 2023 roku. W tym czasie część kwater nie była już czynna, ze względu na sezonowy charakter prowadzonej działalności i stąd może wynikać brak chęci wzięcia udziału w badaniu lub całkowity brak kontaktu z właścicielami kwater.

WYNIKI I DISKUSJA

Zasoby ludzkie odgrywają ważną rolę, zarówno przy podejmowaniu decyzji produkcyjnych jak i rozwijaniu przedsięwzięć zarobkowych, szczególnie przedsięwzięć opartych na stałych kontaktach międzyludzkich [Gralak 2003].

W strukturze wieku właścicieli badanych gospodarstw agroturystycznych dominowały osoby powyżej 50 lat – 54,6%. Tylko 22,7% respondentów była w wieku do 39 roku życia i tyle samo w wieku od 40–49 lat.

Poziom wykształcenia gospodarzy ma duże znaczenie w aspekcie ich otwartości na rzeczy nowe, sprzyja powstawaniu i realizacji nowych pomysłów. Równocześnie poziom wykształcenia pomaga osiągnięciu sukcesu w życiu zawodowym, także poza gospodarstwem [Fereniec 1999]. Właścicielami gospodarstw w większości byli mężczyźni (68,2%), którzy mieli też lepsze wykształcenie: 46,7% wyższe i 40% – średnie. Pozostali z wykształceniem zawodowym i podstawowym stanowili po 6,7%. Wśród kobiet natomiast nie było żadnej z wykształceniem wyższym, 42,9% miała wykształcenie średnie, tyle samo legitymowało się wykształceniem podstawowym (42,9%), pozostała część miała wykształcenie zawodowe (14,2%). Wśród ankietowanych, tylko trzech miało wykształcenie kierunkowe rolnicze.

Proces tworzenia gospodarstwa może być złożony i zróżnicowany, zależnie od wielu czynników, takich jak geografia, kultura, dostępność zasobów i cele właścicieli. Często jest to wynik kombinacji dziedzictwa rodzinnych tradycji, pracy w rolnictwie i świadomej decyzji o rozwoju

biznesu. Wśród ankietowanych gospodarstw 77,3% zostało odziedziczonych, 13,6% – powstało w wyniku zakupu, a pozostałe 9,1% to gospodarstwa dzierżawione.

Większość ankietowanych (63,6%) stanowiły gospodarstwa o powierzchni użytków rolnych od 3–10 ha. Gospodarstw o powierzchni do 3 ha było 27,3%, a powyżej 10 ha jedynie 9,1%.

Rozpoczęcie prowadzenia działalności agroturystycznej wymaga podjęcia decyzji, która powinna brać pod uwagę wiele aspektów. Pomysł na takie przedsięwzięcie może wynikać z różnych czynników, takich jak dążenie do wykorzystania potencjału ziemi i zasobów naturalnych, chęć zachowania tradycyjnych metod rolnictwa, czy też odpowiedź na rosnące zapotrzebowanie turystów na autentyczne doświadczenia wiejskiej przyrody i kultury. Dostarczyć to może cennych spostrzeżeń na temat motywacji i inspiracji, które prowadzą do podjęcia takiego przedsięwzięcia. Ponadto, analiza tego procesu może pomóc w zrozumieniu zmian społecznych i ekonomicznych, które wpływają na rozwój obszarów wiejskich oraz na relacje między mieszkańcami a przyjezdnymi. Prześledzenie historii powstania gospodarstwa agroturystycznego może również dostarczyć inspiracji dla osób, które rozważają podjęcie podobnego kroku, a także może stanowić przykład udanej adaptacji tradycyjnego rolnictwa do współczesnych wyzwań i posiadanych możliwości [Wasilczuk 2005].

Decyzja o prowadzeniu działalności agroturystycznej może być rezultatem różnorodnych czynników, zarówno osobistych, jak i zewnętrznych, które składają się na indywidualne historie i motywacje właścicieli gospodarstw. Ten proces podejmowania decyzji jest zazwyczaj złożony i może być kształtowany przez wiele czynników. Osoby decydujące się na otwarcie agroturystyki często kierują się chęcią wykorzystania potencjału swojego gospodarstwa w sposób zrównoważony ekonomicznie, kulturowo i ekologicznie. Motywacją może być także dążenie do ożywienia lokalnej społeczności, zachowania tradycyjnych metod rolnictwa, czy też pasja do kontaktu z naturą i promowania zdrowego stylu życia.

Na pytanie, o czas jaki upłynął od pomysłu do rozpoczęcia prowadzenia działalności agroturystycznej większość ankietowanych (63,6%) odpowiedziała, że był to przedział od 1 do 3 lat. Znaczna część gospodarstw (31,8%) potrzebowała na osiągnięcie tego celu niespełna roku, a tylko 4,6% osiągnęło zamierzony cel dopiero po upływie trzech lat. Okres potrzebny na rozpoczęcie działalności, wynikał z braku kapitału początkowego, wiedzy, a także umiejętności biznesowych. Przez ten czas rolnicy mogli zebrać odpowiednie fundusze, aby dostosować swoje gospodarstwa do potrzeb gości oraz mieli czas na zdobycie wiedzy potrzebnej do prowadzenia działalności.

Rozstrzygnięcia o zróżnicowaniu swoich dochodów podyktowane były w równym stopniu, małymi dochodami jak i wolnymi zasobami siły roboczej tj. po 40,7%. Inne czynniki wyniosły zaledwie 18,6%. Gospodarstwa w przeważającej ilości są bardzo małe i nie generują wystarczających dochodów. Znaczna część ankietowanych i ich współmałżonków to osoby na emeryturach, więc mogą się wzajemnie wspierać w różnych rodzajach działalności.

Analiza oferty noclegowej gospodarstwa agroturystycznego jest kluczowym elementem wyboru usług dostępnych dla gości. Bogata oferta noclegowa może obejmować różnorodne opcje zakwaterowania, takie jak pokoje gościnne, apartamenty, domki letniskowe, czy nawet namioty lub przyczepy kempingowe. Ponadto, oferta noclegowa może być uzupełniona przez dodatkowe atrakcje i usługi, takie jak możliwość korzystania z infrastruktury rekreacyjnej (np. basenu, boiska do gry itp.), organizacja wycieczek i warsztatów tematycznych (np. warsztaty kulinarne, spacer po okolicy itp.), czy też możliwość uczestnictwa w pracach gospodarskich (np. koszenie trawy, zbieranie plonów itp.).

Badane gospodarstwa oferowały 87 pokoi i aż 212 miejsc noclegowych. Największą liczbę 59,1% stanowiły gospodarstwa, które miały do 3 pokoi do wynajęcia, 31,8% – od 4 do 5 pokoi, powyżej 5 pokoi – 9,1%. Oferta większej liczby pokoi i miejsc noclegowych związana była z utrzymaniem tańszej bazy noclegowej, skierowanej do większych grup np. szkolnych czy organizatorów wyjazdów firmowych.

Tradycyjne gospodarstwo rolne koncentruje się głównie na produkcji rolniczej i hodowli zwierząt. Podczas gdy agroturystyka dodaje aspekt turystyczny do działalności rolniczej poprzez oferowanie gościom możliwości uczestnictwa w życiu wiejskim i doświadczania agrokultury. Współczesne koncepcje agroturystyki zakładają, że gospodarstwo rolne może być zarówno miejscem produkcji rolniczej, jak i centrum rekreacyjno-edukacyjnym, które przyciąga turystów. Jednakże, istnieje wiele aspektów, które mogą różnić się między tradycyjnym gospodarstwem rolnym a gospodarstwem agroturystycznym, takich jak struktura działalności, priorytety ekonomiczne i społeczne, oraz relacje z lokalną społecznością [Gralak i Kacprzak 2021].

Monitorowanie liczby odwiedzających oraz obłożenia miejsc należy do ważnych elementów oceny funkcjonującego gospodarstwa agroturystycznego. Stopień wykorzystania oferowanych miejsc dostarcza danych na temat efektywności prowadzonej działalności. Odpowiedzi udzielone na pytanie dotyczące wykorzystania miejsc noclegowych w badanych gospodarstwach przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Obłożenie miejsc noclegowych w badanych gospodarstwach agroturystycznych

Table 1. Occupancy of beds in the surveyed agro tourism farms

Zakres wykorzystania miejsc Scope of use of places	Struktura odpowiedzi (%) Response structure (%)
0 – 25%	11,1
26 – 50%	44,5
51 – 75%	33,3
76 – 100%	11,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z badanych gospodarstw
Source: Own study based on data from the surveyed farms

Wśród odpowiedzi o wykorzystanie miejsc noclegowych dominowały o obłożeniu od 25–50%, które wskazało – 44,5% oraz od 51–75%, które wskazało 33,3% respondentów. Niemal pełne obłożenie (od 76–100%) wskazały 2 gospodarstwa i tyle samo stwierdziło, że obłożenie wyniosło do 25% miejsc noclegowych. Te dane są optymistyczne, jeśli chodzi o wykorzystanie miejsc noclegowych w badanych gospodarstwach, jednak tak duże obłożenie dotyczyło w większości gospodarstw, które prowadziły swoją działalność okresowo (81,8%), tylko w okresie letnim. Dlatego uzyskiwane z tej działalności dochody nie dotyczyły całego roku. Poza tym, cztery gospodarstwa nie wypowiedziały się na ten temat.

Źródła dochodu w gospodarstwie mogą być niezwykle zróżnicowane i zależą od wielu czynników, takich jak lokalizacja, rodzaj działalności rolniczej, dostępność zasobów i umiejętności właścicieli. Istnieje wiele możliwości generowania dochodu, od tradycyjnych gałęzi rolnictwa, takich jak uprawa roślin i hodowla zwierząt, po bardziej nowoczesne podejścia, takie jak agroturystyka czy produkcja ekologicznych produktów spożywczych. Ponadto, gospodarstwa mogą również korzystać z innych źródeł dochodu, takich jak sprzedaż produktów lokalnych, usługi sprzętem rolniczym i inne usługi.

Niekorzystna sytuacja materialna mieszkańców wsi w wieku przedemerytalnym i emerytalnym, zmusza do szukania nowych źródeł dochodów aby poprawić swój status materialny. Ankietowani rolnicy uzyskiwali dochody z różnych źródeł (tab. 2). Wśród głównych wymienione było gospodarstwo rolne (35,5%), sektor usług (32,3%) oraz dochody z emerytury i renty (19,4%). Niewielki procent respondentów wskazał także dochody uzyskiwane z pracy sezonowej (6,4%) oraz świadczeń socjalnych i inne (po 3,2% każdy).

Tabela 2. Źródła dochodów badanych gospodarstw agroturystycznych
Table 2. Sources of income of the surveyed agritourism farms

Wyszczególnienie Specification	Liczba odpowiedzi Number of responses	Struktura odpowiedzi (%) Response structure (%)
Gospodarstwo rolne/Farm	11	35,5
Praca w sektorze usług/ Work in the service sector	10	32,3
Praca sezonowa/Seasonal work	2	6,4
Emerytura/renta/Pension	6	19,4
Świadczenia socjalne/Social benefits	1	3,2
Inne/Other	1	3,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z badanych gospodarstw
Source: Own study based on data from the surveyed farms

Każde gospodarstwo rolnicze podąża swoją indywidualną ścieżką rozwoju, która odzwierciedla zarówno warunki lokalne, jak i preferencje właścicieli. Specjalizacja gospodarstwa może dotyczyć konkretnego sektora rolniczego, takiego jak uprawa określonych roślin, hodowla konkretnych zwierząt lub produkcja specjalistycznych produktów. Może również obejmować nowoczesne podejścia, takie jak agrotechnologia czy zrównoważone praktyki rolnicze. Analiza kierunku specjalizacji gospodarstwa może prowadzić do zrozumienia jego silnych stron, wyzwań i możliwości rozwoju [Gorlach 2009]. Wśród badanych gospodarstw, większość specjalizowała się w produkcji roślinnej (63,6%). Kolejne – 18,4% nie wskazało żadnej specjalizacji, 13,6% – prowadziło produkcję wielokierunkową, a produkcją zwierzęcą zajmowało się 4,6% ankietowanych.

W ankiecie nie pytano o dzierżawę gruntów lub oddanie ich do dyspozycji innych rolników. Wielu gospodarzy w trakcie rozmowy sygnalizowało, iż ich grunty były uprawiane przez osoby trzecie. Brak specjalizacji w gospodarstwach oznaczała oddanie gruntów w dzierżawę innym rolnikom. Stąd wniosek, że część gospodarstw nie prowadziła już aktywnie produkcji rolniczej, a zajmowała się agroturystyką, bądź innymi działalnościami poza rolniczymi.

W dzisiejszych czasach duża część gospodarstw rolniczych nie ogranicza się wyłącznie do działalności rolniczej. Wiele z nich poszukuje dodatkowych źródeł dochodu poprzez różnorodne formy działalności pozarolniczej. Takie inicjatywy mogą obejmować agroturystykę, produkcję lokalnych produktów spożywczych, organizację wydarzeń kulturalnych czy edukacyjnych, a nawet usługi związane z ekoturystyką czy zrównoważonymi praktykami [Roman i Niedziółka 2017]. Analiza, zagadnienia prowadzenia działalności pozarolniczej w gospodarstwach, może dostarczyć ciekawych spostrzeżeń na temat elastyczności i innowacyjności właścicieli oraz sposobów, w jakie adaptują się do zmieniających się warunków rynkowych i potrzeb społeczności lokalnej. We wszystkich badanych gospodarstwach prowadzona była działalność agroturystyczna, poza tym w jednym gospodarstwie właściciel zajmował się sprzedażą bezpośrednią i jedno działało również jako mikroprzedsiębiorstwo.

Dywersyfikacja dochodów, czyli poszukiwanie różnorodnych źródeł przychodów poza tradycyjnymi formami rolnictwa, może być kluczowym czynnikiem wpływającym na stabilność ekonomiczną i społeczną lokalnych społeczności wiejskich. Współczesne wsie często zmierzają ku bardziej zróżnicowanemu krajobrazowi gospodarczemu, w którym działalność rolnicza jest uzupełniana przez różnorodne formy biznesu, takie jak agroturystyka, produkcja lokalnych wyrobów, usługi edukacyjne czy kulturalne. Takie inicjatywy nie tylko przyczyniają się do zwiększenia

szenia dochodów mieszkańców, ale również sprzyjają tworzeniu miejsc pracy, wzmacniają społeczność lokalną oraz promują zachowania proekologiczne i zrównoważony rozwój [Stolarska 2013].

Na pytanie czy dywersyfikacja dochodów jest ważna dla mieszkańców wsi – 81,8% ankietowanych odpowiedziało twierdząco, 9,1% uznało, że – nie i tyle samo (9,1%) stwierdziło, że nie ma to znaczenia. Ankietowani (81,8%), dla których dywersyfikacja źródeł dochodów była ważna, uważali że rozwiną ją poprzez istniejące już działalności (79,0%), lub będą szukać nowych rozwiązań (21,0%). Pozostali respondenci (18,2%), twierdzili że zróżnicowanie dochodów nie dawało im oczekiwanych korzyści. Niemniej jednak z tego grona, 66,7% osób planowało dywersyfikację dochodów, a tylko 33,3% uważało, że nie było to konieczne.

Zrozumienie czynników utrudniających dywersyfikację dochodów na wsi jest ważne dla identyfikacji wyzwań, przed którymi stoją mieszkańcy obszarów wiejskich dążący do rozwijania różnych źródeł przychodów. Pomimo licznych korzyści, jakie może przynieść dywersyfikacja, istnieją także czynniki, które mogą utrudniać ten proces. Ponadto, istniejące modele gospodarstw rodzinnych opierają się na tradycyjnym rolnictwie, co utrudnia przejście na bardziej zdwywersyfikowane modele biznesowe [Woźniak 2008].

Największymi barierami w dywersyfikacji dochodów (tab. 3), okazały się brak kapitału początkowego (27,3%) połączony z brakiem wiedzy i brakiem umiejętności biznesowych (29,3%) oraz brakiem wsparcia finansowego (22,7%). Pozostałe niedogodności tj. brak dostępu do rynków zbytu (11,4%) oraz braku infrastruktury (9%), nie były dla większości ankietowanych przeszkodą, aby rozpocząć dodatkową działalność.

Prężnie rozwijająca się turystyka w powiecie hajnowskim, wraz z infrastrukturą i licznymi atrakcjami, pozwalała również dostrzec możliwości rozwoju dla gospodarstw agroturystycznych (47,2%). Ankietowani widzieli w tej dziedzinie największą szansę na zwiększenie dochodów (tab. 4). Rozwój wiąźali głównie z Puszczą Białowieską oraz utworzeniem wokół niej tzw. otuliny. Kolejnym ważnym źródłem działalności gospodarczej uważanym przez ankietowanych za obiecujący dla mieszkańców wsi, była produkcja żywności lokalnej (22,2%). Wiązało się to z czystym środowiskiem i możliwościami produkcji ekologicznej żywności oraz coraz większych tendencji społeczeństwa do świadomych wyborów w zakresie zdrowego odżywiania. Dodatkowym atutem było miejsce pochodzenia wyprodukowanej żywności i możliwość jej sprzedaży przez internet (16,7%). Sprzedaż internetowa to obiecująca forma zróżnicowania dochodów, która pozwala do- trzeć do większego grona zainteresowanych klientów, nie tylko w sferze sprzedaży produktów

Tabela 3. Czynniki utrudniające dywersyfikację dochodów w opinii badanych rolników
Table 3. Factors hindering income diversification in the opinion of the surveyed farmers

Rodzaj utrudnień/Type of obstruction	Struktura odpowiedzi (%) Response structure (%)
Brak kapitału początkowego/No starting capital	27,3
Brak wiedzy i umiejętności biznesowych/ Lack of business knowledge and skills	29,6
Brak wsparcia finansowego od instytucji/ No financial support from institutions	22,7
Brak dostępu do rynku zbytu/No access to the sales market	11,4
Brak infrastruktury/Lack of infrastructure	9,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z badanych gospodarstw
Source: Own study based on data from the surveyed farms

Tabela 4. Rodzaje działalności korzystnych dla mieszkańców wsi

Table 4. Types of activities beneficial to rural residents

Rodzaj działalności/Type of activity	Struktura odpowiedzi (%) Response structure (%)
Agroturystyka/Agro tourism	47,2
Produkcja żywności lokalnej/Local food production	22,2
Sprzedaż internetowa/Internet sale	16,7
Rzemiosło i rękodzieło/Crafts and handicrafts	11,1
Usługi dla rolnictwa/Services for agriculture	2,8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z badanych gospodarstw
Source: Own study based on data from the surveyed farms

żywności. Pozwala również sprzedąć produkty wytworzone w sposób rzemieślniczy czy rękodzielniczy (11,1%).

W kontekście rozwoju obszarów wiejskich, istnieje wiele perspektywicznych rodzajów działalności gospodarczej, które mogą przynieść korzyści mieszkańcom wsi oraz wspierać zrównoważony rozwój lokalnych społeczności. Wprowadzenie nowych inicjatyw biznesowych może nie tylko przynieść dodatkowe źródła dochodu, ale także stymulować rozwój infrastruktury, tworzenie miejsc pracy oraz promować zrównoważone praktyki społeczne i ekologiczne. Mogą one obejmować agroturystykę, produkcję lokalnych i ekologicznych produktów spożywczych, usługi edukacyjne i rekreacyjne związane z ekoturystyką, tworzenie lokalnych marek i produktów, czy też rozwój innowacyjnych technologii rolniczych i agrotechnologicznych. Analiza potencjalnie obiecujących rodzajów działalności gospodarczej na wsi może pomóc w identyfikacji szans rozwojowych oraz w formułowaniu strategii wspierających rozwój lokalnych społeczności [Cetner i in. 2010].

Dywersyfikacja dochodów na wsi jest ważnym aspektem rozwoju obszarów wiejskich, jednak często wymaga odpowiedniej wiedzy i umiejętności, aby być skutecznym. Wsparcie oraz odpowiednie szkolenia mogą odegrać kluczową rolę w przygotowaniu mieszkańców wsi do sukcesywnego wprowadzania różnorodnych źródeł przychodów [Roszkowska-Madra 2013].

Na pytanie czy ankietowani odbyli szkolenie w zakresie dywersyfikacji dochodów – 63,6% ogółu ankietowanych, potwierdziło uczestnictwo w takim szkoleniu. Najwięcej takich szkoleń przeprowadził Ośrodek Doradztwa Rolniczego (63,6%). Pozostałe szkolenia oferowała Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Urząd Gminy, Starostwo Powiatowe oraz Stowarzyszenia Agroturystyczne.

Analiza zagadnienia dostępu mieszkańców wsi do informacji i szkoleń z zakresu dywersyfikacji dochodów, daje nam wiedzę w jaki sposób najlepiej docierać do nich z takim wsparciem. Czy to poprzez programy rządowe, lokalne inicjatywy społeczne, czy też prywatne instytucje. Istnieją różne sposoby, by mieszkańcy wsi mogli otrzymać niezbędną wiedzę i umiejętności w tym zakresie. Zdobyta wiedza będzie skutkować rozwojem dodatkowych źródeł przychodów na wsi, co poprawi stabilność ekonomiczną i społeczną tych obszarów.

Na pytanie, o rodzaje wsparcia lub szkoleń najbardziej potrzebne mieszkańcom wsi w kontekście dywersyfikacji dochodów, znaczna część respondentów (31,8%) nie potrafiła udzielić odpowiedzi, a 18,2% oczekiwała wyłącznie wsparcia finansowego. Jednak połowa (50%) ankietowanych była gotowa uczęszczać na kursy czy szkolenia, które przygotowałyby i pogłębiły ich wiedzę m.in. w zakresie:

- organizacji, tworzenia i udoskonalenia gospodarstwa agroturystycznego;
- odpowiednich relacji między klientem a gospodarzem;
- umiejętności technik sprzedaży i stworzenia modelu biznesowego do prowadzenia działalności;
- jak poszukiwać nowych możliwości uzyskiwania dochodów z innych źródeł.

Wśród uwag jakie zgłaszali ankietowani, jedynie 9,1% respondentów stwierdziło, iż rolnicy powinni mieć większą świadomość nt. możliwości uzyskiwania dodatkowych źródeł dochodów. Pozostali ankietowani (90,9%) nie mieli żadnych uwag w kwestii dywersyfikacji dochodów na wsi.

Gospodarstwa agroturystyczne pełnią istotną rolę w zachowaniu i promowaniu dziedzictwa kulturowego oraz tradycji wiejskich. Stanowią one żywy element współczesnej kultury, umożliwiając turystom bliższe poznanie życia na wsi, lokalnej kuchni, rzemiosła oraz obyczajów. Mają istotny wpływ na rozwój lokalnych społeczności wiejskich. Przez generowanie przychodów dla lokalnych mieszkańców oraz promowanie produktów regionalnych, przyczyniają się do wzrostu gospodarczego i utrzymania zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Pełnią także rolę w promocji ekoturystyki oraz zrównoważonego rozwoju. Dzięki bliskiemu kontaktowi z naturą oraz dbałości o środowisko, stanowią one atrakcyjną alternatywę dla tradycyjnych form turystyki, przyczyniając się jednocześnie do ochrony przyrody i zachowania bioróżnorodności [Mocior 2014].

Gospodarstwa agroturystyczne stanowią ważną część krajobrazu wiejskiego, łącząc piękno przyrody z gościnnością i lokalnymi tradycjami. Jednak w dynamicznie zmieniającym się świecie istnieje wiele możliwości poprawy i rozwinięcia takiego miejsca. Wprowadzenie zmian w gospodarstwie agroturystycznym może nie tylko zwiększyć atrakcyjność dla gości, ale także przyczynić się do zrównoważonego rozwoju lokalnej społeczności oraz ochrony środowiska naturalnego.

PODSUMOWANIE

Celem dywersyfikacji dochodów w rolnictwie jest możliwość zabezpieczenia gospodarstw rolnych przed ryzykiem związanym z funkcjonowaniem w jednym sektorze gospodarki oraz zwiększenie ich stabilności ekonomicznej. Wprowadzenie nowych, pozarolniczych funkcji w wiejskiej przestrzeni gospodarczej ma poprawić dochodowość gospodarstw i odejście od rolnictwa jako jedynej lub dominującej funkcji terenów wiejskich. W ostatnich latach agroturystyka staje się coraz bardziej popularną formą wypoczynku. Pandemia przyczyniła się do szukania miejsc o mniejszym zagęszczeniu ludności. Coraz większym powodzeniem cieszy się zdrowy tryb życia i wypoczynek emocjonalny, któremu sprzyja wyciszenie w naturalnym środowisku i otoczeniu przyrody. Większość właścicieli ankietowanych gospodarstw była w wieku przedemerytalnym lub już go osiągnęła. Wśród badanych przeważali mężczyźni z wykształceniem średnim lub wyższym, posiadający gospodarstwa do 10 ha. Ankietowani przeważnie pracowali w swoich gospodarstwach oraz w sektorze usług. Wielu z nich otrzymywało renty lub emerytury. Dlatego też możliwość podniesienia dochodów wiązali z prowadzeniem działalności agroturystycznej. Po pokonaniu problemów z brakiem kapitału początkowego oraz nabyciem wiedzy i umiejętności biznesowych przez np. szkolenia, większość ankietowanych decyzje o rozpoczęciu prowadzenia działalności agroturystycznej podejmowała w relatywnie krótkim czasie tj. od roku do trzech lat. Mimo, że oferowana baza noclegowa spełniała oczekiwania klientów, właściciele gospodarstw deklarowali dalsze jej udoskonalanie i przystosowywanie do rosnących potrzeb turystów. Niewielu gospodarzy oferowało wyżywienie, jednak rozbudowana sieć lokali gastronomicznych oferujących dania regionalne, a także wyżywienie specjalistyczne np.: wege-

tariańskie czy wegańskie, pozwalała na uzupełnienie oferty w tym zakresie. Ankietowani dla których zróżnicowanie dochodów było zasadne, uważali, że powinni rozwinąć istniejące już formy działalności (79%). Część ankietowanych (21%) wyrażała również chęć rozpoczęcia nowych, dodatkowych działalności. Zdaniem ankietowanych, największe perspektywy przy zwiększaniu dochodów miały działalność agroturystyczna – 47,2%, następnie produkcja żywności lokalnej i ekologicznej – 22,2%, sprzedaż internetowa – 16,7% oraz rzemiosło i rękodzieło – 11,1%. Wymienione rodzaje działalności wiążą się ze sobą, tworząc kompleksowy produkt turystyczny. Większość badanych gospodarstw (81,8%), prowadziła działalność sezonowo, zaczynając sezon od połowy kwietnia do końca września. Pozostałe 18,2% gospodarstw prowadziło ją przez cały rok, zaznaczając przy tym, że nasilenie turystyczne występowało w okresie wakacyjnym. Szukanie nowych źródeł dochodów było w jednakowym stopniu podyktowane małymi dochodami (40,7%) oraz wolną siłą roboczą (40,7%). Dzięki dywersyfikacji źródeł dochodu, gospodarstwa uniezależniają się od zmian rynkowych i warunków klimatycznych, które mocno oddziałują na uzyskiwane dochody z prowadzonych gospodarstw rolnych. Agroturystyka przyczynia się do integracji społecznej i podniesienia jakości życia mieszkańców, co jest szczególnie ważne w kontekście starzejącej się populacji na obszarach wiejskich. Wprowadzenie i rozwój działalności agroturystycznej powinno być wspierane przez odpowiednią politykę i programy, które uwzględniają specyfikę regionu oraz potrzeby lokalnych społeczności.

PIŚMIENNICTWO

- Adamowicz M., Zwolińska-Ligaj M. 2009. Koncepcja wielofunkcyjności jako element zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Zesz. Nauk. SGGW Warszawa, Polityki Europejskie, Finanse i Marketing 2(51): 11–38.
- Cetner G., Lasoń K., Lecyk P., Markiewski K., Piotrowska A., Puchała J., Wysocki O. 2010. Analiza potencjalnie obiecujących rodzajów działalności gospodarczej na wsi może pomóc w identyfikacji szans rozwojowych oraz w formułowaniu strategii wspierających rozwój lokalnych społeczności. Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie, Oddział w Poznaniu, 41–47.
- Drejerska N. 2018. Przemiany sektorowej struktury zatrudnienia ludności wiejskiej, Wyd. SGGW Warszawa, 9–10.
- Fereniec J. 1999. Ekonomia i organizacja rolnictwa. Wyd. Key Text, Warszawa, ss. 496.
- Gorlach K. 2009. W poszukiwaniu równowagi: polskie rodzinne gospodarstwa rolne w Unii Europejskiej. Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, ss. 232.
- Gralak K. 2003. Wpływ działalności agroturystycznej na sytuację ekonomiczną rodzin rolniczych. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego 1/2: 95–105.
- Gralak K. 2011. Turystyka jako forma dywersyfikacji w gospodarstwach rolnych w krajach UE. Rocz. Nauk. SERiA 13(2): 113–117.
- Gralak K., Kacprzak M. 2021. Trendy i kierunki rozwoju agroturystyki w kontekście ekonomii doświadczeń. Wyd. SGGW Warszawa, 74–75.
- Kata R., Nowak K., Leszczyńska M., Kowal A., Sebastianka B. 2020. Bezpieczeństwo finansowe gospodarstw domowych – wybrane zagadnienia. Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, 7–8.
- Kud K. 2016. Zarządzanie gospodarką rolną na terenach zalewowych w kontekście globalnych zmian klimatycznych. Zesz. Nauk. SGGW Warszawa. Problemy Rolnictwa Światowego 16(3): 221–231.
- Leśniak-Moczuk K. 2008. Dywersyfikacja wewnętrznej struktury dochodów ludności wsi i miast w kierunku spójności pomiędzy środowiskami. W: Woźniak M.G. (red.). Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy w kontekście spójności społeczno-ekonomicznej. Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego 12: 279–295.
- Majewski D., Radzikowska E. 2001. Znaczenie działań dywersyfikacyjnych dla polskiego rolnictwa. W: Różnicowanie produkcji rolniczej ze szczególnym uwzględnieniem obszarów o trudnych warunkach rolniczych. Polska Wieś 2000. Raport o stanie wsi. FDPA, Warszawa, 1–8.

- Mocior E. 2014. Rola agroturystyki w zrównoważonym rozwoju obszarów wiejskich powiatu włodawskiego. *Problemy Ekologii Krajobrazu. Wybrane zagadnienia z problematyki gospodarowania przestrzenią* 37: 103–111.
- Pakulska J., Rutkowska-Podołowska M., Podołowski G. 2010. Nowoczesne formy działalności gospodarczej szansą rozwoju obszarów wiejskich. W: Kryk B., Malicki M. (red.). *Rolnictwo w kontekście zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich*. Uniwersytet Szczeciński, 175–194.
- Roman M., Niedziółka A. 2017. Agroturystyka jako forma przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. *Wyd. SGGW Warszawa*, 18–21.
- Roszkowska-Madra B. 2013. Potrzeba wspierania przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w kontekście ich funkcji. *Rocz. Nauk. SERiA* 15(4): 349–354.
- Sikorska-Wolak I. (red.), 2007. *Turystyka w rozwoju obszarów wiejskich*, Wyd. SGGW Warszawa, 4–5.
- Stolarska A. 2013. Dywersyfikacja głównych źródeł utrzymania ludności wiejskiej w Polsce w 2011 roku. *Rocz. Nauk. SERiA* 15(4): 386–391.
- Tyran E. 2010. Dywersyfikacja jako proces dostosowawczy gospodarstw województwa małopolskiego. *Rocz. Nauk. Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich* 97(4): 200–209.
- Wasilczuk J. 2005. Wzrost małych i średnich przedsiębiorstw: aspekty teoretyczne i badania empiryczne. *Wyd. Politechniki Gdańskiej*, 56–57.
- Woźniak M. 2008. Dywersyfikacja szansą rozwoju indywidualnych gospodarstw rolnych w globalnej gospodarce. *Zesz. Nauk. SGGW Warszawa – Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej* 67: 15–24.

M. NIEWĘGŁOWSKI, B. PIECHOWSKA

INCOME DIVERSIFICATION IN THE OPINION OF THE OWNERS OF AGRO TOURISM FARMS IN HAJNÓWKA COUNTY

Summary

Diversification of rural residents' income refers to the diversification of their sources of income. This means the need to transform traditional forms of subsistence, such as agriculture or breeding, into more diverse and complex economic models. Agritourism, which is a combination of agricultural and tourist activities, is becoming an increasingly popular solution in rural areas, offering numerous benefits for both farmers and local communities. It is also one of the possibilities for diversifying farm income. The aim of the study was to present the issue of income diversification in the opinion of farmers conducting agritourism activities in the Hajnówka district. The research was conducted using the survey method. The search for new sources of income by the respondents was dictated primarily by low income (40.7%) and free labor (40.7%). Thanks to the diversification of income sources, farms became independent from market changes and climatic conditions, which had a strong impact on the income obtained from farms. Respondents for whom income differentiation was justified believed that they should develop existing forms of business (79%), while the rest (21%) expressed their willingness to start new, different activities. Agritourism contributes to social integration and improving the quality of life of residents, which is particularly important in the aspect of instability of income obtained from agricultural production, as well as in the context of an aging population in rural areas.

Key words: diversification, agro tourism, farm, Hajnówka county

Zaakceptowano do druku – *Accepted for print* – 28.04.2025

Do cytowania – *For citation*:

Niewęgłowski M., Piechowska B. 2025. Dywersyfikacja dochodów w opinii właścicieli gospodarstw agroturystycznych powiatu Hajnówka. *Fragm. Agron.* 42(1): 13–23.